

Kulturheltens arv

– Arkæologiens nationalvidenskabelige forpligtelse

af Lotte Høgh, antropolog

I Danmark er den forhistoriske arkæologi forpligtet på den nationale kulturarv: På museerne skal arkæologerne sikre og formidle kulturarven, på universitetet bliver de studerende uddannet til at forvalte den og på Nationalmuseet angiver man, at der forskes i forhistoriens levn 'for at opnå ny viden om kulturarven'. Hvad betyder denne forpligtelse for den forhistoriske arkæologis selvforståelse og hvilke konsekvenser har selvforståelsen for den videnskabelige drift?

Artiklen er en antropologisk analyse af videnskabelig identitet og argumentet er, at den forhistoriske arkæolog indtager en position som nationens kulturhelt, men at dette ikke er et ubetinget gode for videnskaben, hverken for den arkæologiske forskning eller forhistoriens levn, set i lyset af den moderne samfundsudvikling.

Kulturvidenskab og videnskabelig kultur

Denne artikel er baseret på otte måneders feltarbejde til mit kandidatspeciale om videnskabelig identitet i dansk forhistorisk arkæologi (Høgh 2008), som egentlig slet ikke skulle have handlet om videnskabelig identitet. Det skulle have handlet om museal formidling og betydningen af forhistorien i nutiden, men feltarbejdets konkrete møde med en anden kulturvidenskab afstedkom en generel undren over videnskabskultur. Den forhistoriske arkæologi var nemlig anderledes, end jeg havde forventet. Jeg havde en forestilling om, at arkæologi var 'antropologi på ting' og at arkæologer derfor ville være ligesom antropologer, men ved nærmere eftersyn var den sin egen. I den forhistoriske arkæologi er man praktisk og slidstærk, glad for det eksakte og målbare, for statistisk og naturvidenskabelig analyse, typologier, udbredelseskort og millimeternøjagtig dissekering og dokumentation af udgravningsfelt. Når man taler om 'kultur' i arkæologien, så sigter det først og fremmest til kohærente fundgrupper, ikke til identitet, mentalitet og symbolsk signifikans, ligesom det arkæologiske felt ikke er et 'betydningsrum' (jf. Bourdieu 1994, 1996) som i antropologien, men et stykke jord, der skal endevendes efter alle videnshåndværkets regler.

En nationalvidenskab

Ikke mindst, så har arkæologerne en sikker fornemmelse af at være en yndet del af et nationalt fællesskab. Man omtaler sig som en 'dansk

nationalvidenskab'(Olsen 1993:5), der forvalter 'nationens fælles kulturarv' (Ebbesen 1985, Aktuelt 1. febr.) gennem de kulturhistoriske museer, hvor man er forpligtet til at sikre og formidle kulturarven (Museumsloven, kap.1, §1 og §2). På Nationalmuseets hjemmeside angiver man, at forske i forhistorien 'for at opnå ny viden om kulturarven' og på Institut i forhistorisk arkæologi i København, er sigtet med uddannelsen, at give; "en grundlæggende viden om den menneskeskabte materielle kultur som forudsætning for at kunne afdække, forvalte, vurdere og formidle vores fælles kulturarv" (for bilag, se Høgh 2008). Og dette kulturarvsvidenskabelige projekt sætter arkæologerne i guldalderamme med citater fra nationalromantisk poesi og dyssemalerier på bogomslagene. Kort sagt, er den forhistoriske arkæologi, 'lurpakmærket,' som en museumsinspektør så elegant formulerede det.

Folkelig legitimitet

Gerholm & Gerholm, der har studeret svenske forskeruddannelser, finder at ekstern anerkendelse er en af de grundpiller som videnskaber baserer deres 'känsla av legitimitet' på (1992:90). Som regel er det naturvidenskaberne, der nyder godt af samfundets anerkendelse og til dels også de klassiske sprog- og kunsthistorier. Sidstnævnte i kraft af den prestige og atmosfære af 'finkultur', der omgærdet selve studieobjekterne, førstnævnte i kraft af at være videnskaber "med stort V" (Gerholm & Gerholm 1992:91), mens resten af samfunds-

videnskaberne og humaniora halter bagud. Men ikke den danske forhistoriske arkæologi, der ”nyder en helt usædvanlig stor sympati i befolkningen” (Olsen 1993:5). I den forhistoriske arkæologi i Danmark har man en folkelig eksistensberettigelse og ”nationen” er en kategori, som videnskaben identificerer sig positivt i forhold til.

Mens arkæologien nok er forpligtet på nationens kulturarv ved museumslovens ord, så er relationen mellem nation og arkæologi ikke juridisk, men moralsk af karakter. I en artikel giver fhv. lektor i forhistorisk arkæologi Klaus Ebbesen udtryk for, at den danske befolkning bør føle sig forpligtet til at skride ind overfor arkæologiens forringede vilkår, eftersom den forhistoriske arkæologi forvalter ’nationens fælles kulturarv’, gerne ”fortælle[r] nyheder om, hvordan danskerne levede i oldtiden”, – ja, faktisk er den forhistoriske arkæologi ”et videnskabeligt fag, hvis opgave er, at fortælle befolkningen om dens forhistorie”(Aktuelt 1985, 1. feb.). Ebbesen løfter pegefingern overfor nationen; det er nationens fælles kulturarv, arkæologerne forvalter og det nationale fællesskab forsømmer sin pligt overfor videnskaben. Denne tankefigur er Ebbesen langt fra alene om; den blev udtrykt af flere andre arkæologer i løbet af mit feltarbejde og idéhistorisk kan tanken dateres til starten af 1800 (Høgh 2008), mens den i dag fungerer som en ’urmyte’ for den moderne arkæologi (ibid). Udlægningen af kulturarvsforvaltningen, som en ydelse, der forpligter folket til en modydelse, gør det oplagt, at analysere forholdet mellem arkæologi og folk i lyset af gavegivningens sociale tvang.

Kulturarven som gave

Marcel Mauss har skrevet klassikeren på området og grundprincippet i hans teori, har stået urørt siden 1924. Mauss beskæftiger sig med udveksling i arkaiske samfund og han påviser, at denne udveksling har form af gavegivning, mere end simpel økonomisk udveksling. Det grundlæggende princip i gavegivning er, at gaver stifter gæld. Giver man en gave, skylder modtageren én. Modtager man, er man en gave skyldig. Det er en struktur, der gør sig alment gældende i både fortidige og moderne samfund i alle skala og udformninger. Gavegivning handler langt fra om økonomisk cirkulation; det er en social og moralsk kontrakt, der forpligter giverne overfor hinanden. At give og acceptere gaver er et

tegn på, at man anerkender den anden som moralsk ligeværdig. At nægte at modtage eller give er omvendt en fornærmelse; et budskab om, at man betragter den anden som en uværdig eller upålidelig modtager eller kreditor. Gavegivning er social og moralsk forretning og risikoen for faux pas er stor.

Hvordan fungerer kulturarven så som en gave i den sociale cirkulation? Hvad angår de konkrete genstande af kulturhistorisk værdi, så skal de indleveres til Nationalmuseet (jf. Museumsloven 2001, 9, §30). Men hvis kulturarven i form af de konkrete levn, skal indleveres til museet og dermed over-gives fra folket til det videnskabelige fællesskab, hvordan er kulturarven så en gave fra arkæologien til folket?

Svaret er, at gaven er ordet om arven. Kulturarven opstår nemlig ikke ud af blå luft, den må formes som en sådan. Vender man opmærksomheden til arkæologernes egen omtale af oldtidsfundene, så bruger de ofte ordet ’levn’. Denne sprogbrug dækker over deres oplevelse af kilderne, som det tilfældigt overlevede kaos af oldtidens liv, ikke det systematisk overleverede. Men arvegods, rigtigt arvegods, er ikke en hoben tilfældige rester efter et menneskes liv. Det skriver Boholm (1983), der har beskæftiget sig med svensk ’minneskultur’ og forskellige typer af arv. En af disse er ’mementos’, genstande, der symbolsk tjener til at etablere, opleve og demonstrere relationer imellem beslægtede individer, på tværs af den tid, der skiller dem (Boholm 1983:215). En særligt kollektiv variant af mementos er ’slæktklenod’ (ibid 219); genstande ned-arvet gennem flere generationer. Sådanne slægtsklenodier er vanskelige at placere i eje, da flere familiegupper med lige stor ret vil kunne gøre sit ejerskab gældende. Det gælder derfor om, at ud-vælge et særligt tillidsværdigt familiemedlem, som kan varetage klenodierne:”*Such an object has run in a particular slækt for generations and the present keeper of the object is regarded more as a person responsible for the object in the interest of the collective rather than as a private owner, who can dispose of the object according to his own interests*” (ibid: 219). Det gælder, at denne forvalter af slægtsklenodier, jævnligt må vise sin loyalitet overfor resten af slægten, gennem forskellige bekræftende gestus; tage mod besøg, vise frem og fortælle anekdoter om de afdøde familiemedlemmer, som klenodierne repræsenterer.

Boholm analyserer de nære familiebånd, men det er velkendt, at etniske grupper, herunder også en del nationalstater, omtaler og strukturerer sit fællesskab som et slægtskab, hvor en af de absolut vigtigste faktorer er myten om en fælles historisk oprindelse og blodsbånd (f.eks. Hutchinson & Smith 1996), i en sådan grad, at man kan forstå etniske grupper som 'super-family' (Horowitz i Hutchinson & Smith 1996:7). Betragter man den danske nation som en familie, så indtager de forhistoriske arkæologer en position i den nationale slægtskabsstruktur, som den betroede vogter af de nationale slægtsklenodier, der bekræfter sin loyalitet overfor slægten, gennem at fremvise klenodierne og fortælle, om "hvordan danskerne levede i oldtiden", for således at opretholde sin position som forvalter: Genstandene må simpelthen fortælles og præsenteres som 'vores fælles arv', for at arkæologerne kan opretholde strukturen og egen position i den.

Således er den forhistoriske arkæolog heller ikke bare kulturarvsforvalter, men en kulturhelt. I mytologierne er kulturhelten dén, der opdager eller skaber væsentlige elementer af kulturen. Og netop dét gør arkæologen: Skaber de spredte levn om til kulturarv, gennem at fortolke dem, både som vidnesbyrd om det daglige liv i oldtiden og som en national arv. Dette sætter en begrænsning for dén kontekst, man kan finde de nationalromantiske referencer i. Det er folket, de er møntet på og derfor vil man ikke finde en ramme af kulturarvspoesi i en typologi over skjoldbuler eller i en publikation af fund og stratigrafi i en køkkenmødding, men i stedet i medier, værker og taler, der er henvendt til folket og de folkevalgte.

Nedslidningen af arven

Set i lyset af nyere tids udvikling, så er ovenstående relation til nationen ikke helt uproblematisk for den forhistoriske arkæologi. Et påtrængende – og yderst konkret – problem i relation til gavegivningsstrukturen er den ringe fredningslovgivning og landbrugets teknologiske udvikling, der i dag slider på de forhistoriske kulturlag i dén grad, at det anslås, at alle spor af oldtidens bopladser på dyrket mark ville være forsvundet indenfor 2 årtier, hvis nedslidningen fortsætter med det nuværende tempo (Jørgensen 2001).

Når det er et problem, så er det fordi, den moralske kontrakt mellem folket og arkæologien risikerer annullering, hvis arkæologerne kæmper for fortidsminderne med lovgivningen i hånden. Set ud fra gavegivningens struktur, så opstår det moralske i relationen, nemlig ved dén mulighed, at reglerne ikke efterleves (Bourdieu 1990): Når man skylder andre noget, så betaler man enten tilbage, fordi man er et ordentligt menneske, eller man betaler tilbage, 'fordi loven siger, at man skal'. Hvis en person har mulighed for at slippe udenom sin gæld, men alligevel overholder sin forpligtelse, så demonstrerer vedkommende tillidsværdighed og moralsk ansvarlighed. Omvendt, så er jura og formelle kontrakter et anliggende for aftaleparter, der ikke stoler på hinandens moralske integritet, f.eks. i forretningsverdenen, hvor der dyrkes specialiseret aftalejura. Derfor er der altid et metabudskab i formelle kontrakter og lovgivning; en implicit anklage: Man forventer, at ens modpart er svigefuld. Indførelsen af formaliseret lov omkring bevarelsen af fortidens levn, ville således demonstrere, at arkæologerne ikke stolede på folket og dét ville ophæve hele den moralske kontrakt: Man kan ikke på én og samme tid appellere til folks moralske integritet og (meta-)anklage dem for mangel på samme. Dét kan naturligvis ikke siges højt: Implicit i gavegivningens logik er, at reglerne for udveksling ikke må erkendes (helt) og siges (højt) (Mauss 2000).

Så når kulturarven pløjes bort, griber arkæologerne ikke til loven, men til moralen: "*Ploven [er] allerede i gang med at ødelægge grave, hustomter og alle de andre levn fra vore forfædre. [...] Vi [har] for længst nået grænsen for, hvad kulturarven kan bære. [...] Gravhøjene er så åbenlyst en del af vores kulturarv, [...] så er det ikke på tide, at vi forsøger at opføre os som et kultiveret folk? Eller med Johannes V. Jensens ord: Henfarne slægter i landets marv / sig ej fornægter / bevar din arv.*" (Asingh 2001:41-42). Ligesom Ebbesen, løfter også Asingh den moralske pegfinger overfor folket.

Således holder arkæologerne i det mindste sig selv moralsk vederhæftige, men indførelsen af 'skadevolder betaler'-paragraffen i museumsloven i 2002, holder ikke fortællingen om kulturarven som fælles-eje intakt. I dag gælder, at bygherre skal bekoste

en udgravning, hvis anlægsarbejder truer kulturhistoriske værdier og det vækker vrede: – ”*Det kan da ikke være rigtigt, at man skal pålægge en lille mand som mig store udgifter for at finde noget, andre skal have gavn af [...] Det kan da ikke passe, at man skal risikere at gå fra hus og hjem, fordi man skal lede efter noget, som jeg i hvert fald er fuldstændig ligeglad med* ” (lodsejer i Jydske Vestkysten 15/9 2003).

Princippet om at skadevolder betaler, underminerer kulturarven som fælles eje, såvel som at kontrakten er indgået mellem to moralsk ligeværdige grupper. Det er som nationalt fællesskab, at kontrakten er indgået og skal vedligeholdes, ikke i egenskab af individ. Princippet splitter folket i individer og underminerer dermed fortællingen om kulturarven, som en national, fælles arv.

Paragraffen holder heller ikke det arkæologiske fællesskab skadesløs, for i mødet med byggebranchen står forskningen svagt, påpeger Rostock (2007). Dette, fordi 1970'ernes retningsarkæologi og positivistiske udgravningsideal har etableret præcedens for at skille udgravning og forskning, og det bliver naturligvis problematisk i den udstrækning, man rent faktisk tænker sin udgravning som forskning. I den økonomiske sfære bliver det fælles ejerskab også sat til forhandling. For hvad er det bygherre betaler for, genstande, forskning, data – og hvem bestemmer i øvrigt kriterierne for effektivitet, som arkæologerne skal arbejde efter: Handler det om hurtighed eller ny viden? (ibid). I kraft af ændringen af museumsloven, er arkæologerne gået fra den moralske sfære til den økonomiske, fra gavegivning til business, og i denne kontekst bliver det så meget desto sværere at fastholde forskningen.

Kulturarvens emancipation

Denne individualisering og økonomisering af arv og udgravning, skal ikke mindst ses i relation til kulturarvens almene konsolidering. Både de konkrete nationalsymboler og kulturarvens begrebsverden er gået hen og blevet en etableret del af den danske sangskat, litteratur og billedeverden (Adriansen 2003). Kulturarven er i dag en velafrundet og konsolideret fortælling, udenom de arkæologer, der var med til at fostre og vedligeholde den. Effekten af denne rutinisering er en ontologisk dumpning.

Ontologisk dumpning er en betegnelse for, når et epistemologisk forhold bliver til en ontologisk påstand (Hastrup 1999:168). De nationalromantiske fortællinger, der konstruerede oldtidens tilfældige levn som 'fælles national arv', har i dag fået selvstændig eksistens, der har karakter af en ting; 'kulturarv' slet og ret. Kulturarven er blevet emanciperet fra arkæologerne og museerne, den lever sit eget liv uafhængigt af de arkæologer, der var med til at forfatte den.

Det har konsekvenser for forskningen, for der forskes som nævnt, for at skabe viden om kulturarven. Når kulturarven, som fortællingen om det danske folks enhed i fortid og nutid, er konsolideret, behøver den ikke yderligere bevisførelse i form af nye typologier over næbfibler eller analyser af Ertebøllekeramikens udbredelse: Det er tale efter videnskabelig formel, som udveksles internt i det arkæologiske fællesskab, ikke kulturarvspoesi for folket. Når kulturarvens potentiale er fuldt udlevet, har den overlevet forskningen som trædesten, så på sin vis har arkæologerne som kulturhelte sejret ad helvede til, til ulempe for arkæologerne som forskere. Det afspejles i den politiske afvikling af økonomisk ansvar i den nye museumslov, hvor skadevolder betaler: Nu må arkæologerne klare sig selv, når det gælder forskning, opgravning, sikring og bevaring af levnene derude i landskabet, mens den etablerede kulturarv kan få nye, pæne magasineringsforhold, som fastlagt i 'Udredning af bevaring af kulturarven' (Kulturministeriet 2005). Kulturheltens egen videnskabshistoriske arv, løftes ikke let under de gældende omstændigheder.

Videnskabsret

Ovenstående er en analyse, som jeg præsenterede til et foredrag arrangeret af Foreningen af Fagarkæologer, og jeg blev med rette spurgt, hvad arkæologien skal stille op, udviklingen taget i betragtning? Én mulighed er, at man kunne starte med at hævde, at arkæologisk viden er værdifuld viden, helt udenom kulturarven og danskernes nationale selvforståelse, der som bekendt overlever.

Konsekvensen er en repatriering af oldtidens levn til det videnskabelige territorium. I kulturarvsdiskursen er levnene 'vores alle fælles', i den økonomiske diskurs overgår de (symbolsk) til

entreprenøren og i begge tilfælde får arkæologerne svært ved at hævde sit eget ejerskab til levnene; et videnskabeligt ejerskab, der bl.a. inkluderer retten til en reflektiv udgravningsproces, forskning og publicering. Pointen er her, at der er tale om rettigheder og de er ikke gudgivne, hverken til entreprenør, landmand eller arkæolog.

På den globale politiske scene kan man i dag konstatere en stigende tendens til at 'indfødte folk' kræver rettigheder; til territorium, til en bestemt praksis, til genstande, på baggrund af kultur (Sjørsløv 2001). Det sker ikke uden succes, og der er såmænd ingen grund til, at videnskabelige kulturer skulle have mindre ret til territorium, genstande og praksis, end andre indfødte. Det handler om at etablere tankegang og talemåde, hvor videnskaben har egne voldfæstede krav overfor de individuelt ejede matrikler og den fælles, nationale identitet. Det har man lettere ved, hvis man hævder den implicite værdi af sin viden, end hvis man gør ejerskab og interesse i oldtiden til 'vores alle fælles' og underordner forskningen kulturarven, hvorved man gør sig afhængig af andres fluktuerende velvilje og selvforståelse.

At hævde egen værdien af sin viden, placerer arkæologien i samme båd som antropologien og

andre humanvidenskaber. Og her gælder, at nytten af den humanistiske viden ligger i dens evne til at overskride de kulturelle selvfølgeligheder, der gælder nu og her (Hastrup 1999:i), ved at vise, at verden ser anderledes ud andre steder og til andre tider, som et led i samfundets selvfornyelse. Og det er simpelthen ens egen opgave, som indfødt i en humanistisk videnskab, at hævde rettigheden til, og værdien af, lige dét perspektiv.

Sådanne dannelsesidealer har det notorisk svært under en liberal regeringsmagt, men i det mindste er man ikke alene om at holde på værdien af sin viden. I samme anledning kan man også reflektere over den empiriske forskningstradition i dansk forhistorisk arkæologi, der har resulteret i, at den forhistoriske arkæologi i nogle årtier har gået sine egne vegne og delvist hægtet sig af strømningerne i resten af det humanistiske felt og det øvrige Skandinavien arkæologi (Jensen 1993). Når det er værd at spekulere over, så skyldes det først og fremmest, at disse arkæologier tilsyneladende har fået etableret sine rettigheder mere effektivt overfor samfundets øvrige interessenter. Spørgsmålet er, hvilken løsningsmodel, man mener, sikrer den forhistoriske arkæologi bedst for fremtiden og det må hver enkelt arkæolog gøre op med sig selv.

Litteratur

Adriansen, Inge 2003

Nationale Symboler i det danske rige 1830-2000

Museum Tusulanums Forlag.

Asingh, Pauline 2001

Højfolkenes Jammersminder.

I: *Når landskabets erindring slukkes. Status og fremtid for dansk arkæologi.*

Nørsgaard Jørgensen, A. og Pind, J. (red).

Rigsantikvaren og det arkæologiske nævn.

Boholm, Åsa 1983

Memorialism.

I: *Swedish Kinship. An exploration into Cultural Processes of Belonging and Continuity.*

Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Bourdieu, Pierre 1996

Felternes logik. Samtale med Loïc J.D. Waquant.

I: *Refleksiv sociologi. Mål og midler.*

København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, Pierre 1994

Socialt rum og symbolsk rum

I: *Af praktiske grunde.*

København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, Pierre 1990

The work of time.

I: *The Logic of Practice.*

Cambridge: Polity Press.

Jensen, Jørgen 1993

25 års arkæologi i Danmark.

I: *Da klinger i muld.* Hvass, S. og Storgaard, B. (red). Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab & Jysk Arkæologisk Selskab.

Ebbesen, Klaus 1985

Nationens Fælles Kulturarv

I: *Aktuelt*, 1. februar.

Arkæologisk Forum nr.18, maj 2008

Gerholm, Lena og Gerholm, Tomas 1993

Doktorshatten. En studie av forskarutbildningen inom sex discipliner vid Stockholm Universitet.

Stockholm: Carlssons förlag.

Hastrup, Kirsten 1999

Viljen til Viden.

København: Gyldendal.

Hutchinson, J. & Smith A.D., 1996

Introduction.

I: *Ethnicity.*

Oxford University Press.

Høgh, Lotte 2008

Den beskide kulturhelt.

Kandidatafhandling, Institut for antropologi, Københavns Universitet.

Jørgensen, Lars 2001

En tabt fortid eller beskyttet kulturarv? – de truede bebyggelsesspor fra jernalder og vikingetid, 500

f.kr.- 1000 e.kr.

I: *Når landskabets erindring slukkes. Status og fremtid for dansk arkæologi.*

Nørgaard Jørgensen, A. og Pind, J. (red).

Rigsantikvaren og det arkæologiske nævn.

Mauss, Marcel 2000 [1924]

Gaven. Gaveudvekslingens form og logik i arkaiske samfund.

Spektrum.

Olsen, Olaf 1984

Forord.

I: *Da klinger i muld...25 års arkæologi i Danmark.*

Hvass, S. & Storgaard B. (red).

Aarhus Universitetsforlag.

Rostock, Jette 2007

Arkæologi som forretning – om en diskurs med uheldige konsekvenser.

I: *Arkæologisk Forum*, nr. 17: 33-39.

Sjørølev, Inger 2001

Copyrighting Culture: Indigenous Peoples and

Intellectual Rights.

I: *Legal Cultures and Human Rights.*

Norwell.

Kulturministeriet 2005

Udredning om bevaring af kulturarven.